

6. **Аграрний бізнес – это большая ответственность.** АПК – Информ. 12.03.2013 р.

Рецензент: д.е.н., професор Павлов В.І.

УДК 330.321(477)

Н. М. КОНДРАЦЬКА

ІНСТИТУЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА МОТИВІВ ЗАОЩАДЖЕНЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ

З позицій інституційної теорії проаналізовано сутність заощаджень домогосподарств, розкрито суб'єктивні і об'єктивні чинники, що впливають на їх рівень. Обґрунтовано можливості активізації заощаджень домогосподарств та трансформації їх у інвестиційні ресурси.

Institutional approaches to the nature of householders savings, the subjective and objective factors that influence their level are disclosed. Factors which effects the motives of householders saving are accentuated. The possible ways to improve the mechanism of householders savings transformation are substantiated.

Ключові слова: заощадження домогосподарства, мотиви заощаджень, фактори заощаджень, економічна ментальність.

Заощадження домогосподарств відіграють особливо важливу роль на сучасному етапі розвитку України, оскільки сприяють підвищенню життєвого рівня населення та формують страховий запас на випадок непередбачених подій. Крім того вдало вкладені заощадження дозволяють не лише захистити кошти від знецінення внаслідок інфляції, а й отримати додатковий дохід.

Варто наголосити також, що в умовах обмеженості інвестиційних ресурсів, заощадження домогосподарств

© Кондрацька Н.М. - к.е.н., доцент Національного університету водного господарства та природокористування

виступають джерелом фінансування економічного зростання країни. Відтак, низка важливих проблем щодо активізації процесу заощаджень та їх подальшої трансформації потребують не лише детального аналізу, а й фундаментальних досліджень у цій сфері, без яких буде важко забезпечити ефективність розвитку фінансової системи України.

Заощадження домогосподарств були об'єктом дослідження численних науковців та наукових шкіл внаслідок чого сформувались різні погляди на сутність, чинники та мотиви, а також механізми трансформації заощаджень у інвестиційні ресурси. Так, у XVIII-XIX ст. більшість представників класичної політичної економії досліджували категорію „заощадження” на основі мікроекономічного підходу, тобто з позицій індивідуального промислового капіталіста. Під заощадженнями вони розуміли ту частину доходу капіталіста, що виключається з його власного споживання та використовується для отримання прибутку в майбутньому, тобто у формі капіталу [1, с. 205]. Натомість, Дж.М. Кейнс, П. Самуельсон, Р. Дорнбуш та С. Фішер джерелом заощаджень вважали національний дохід, а не дохід капіталіста. До заощаджень вони включали ту частину доходів домогосподарств, що не використовується на поточне споживання та сплату податків [2; 3].

Сучасні ж науковці визначають заощадження домашніх господарств як частину доходів населення, що не витрачається на споживання, сплату податків та інших обов'язкових платежів, призначена для забезпечення потреб у майбутньому та може бути використана як інвестиційний ресурс для захисту від інфляції або отримання прибутку [4; 5].

Як бачимо, відбулась переорієнтація наукових інтересів від пошуку місця та сутності заощаджень домогосподарств до їх мотивів, функції, факторів та можливостей використання у якості джерела інвестицій. Новий погляд на вирішення цих питань дає інституційна теорія, на основі загальних принципів якої, можна не лише виявити глибинні причини наявних суперечностей, а й запропонувати конкретні шляхи їх розв'язання.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних положень і розробка практичних рекомендацій щодо інтенсифікації процесу заощаджень домогосподарств та

трансформації їх у фінансові ресурси. Досягнення мети дослідження зумовило необхідність розв'язання таких основних завдань:

- виділити раціональні та нераціональні мотиви заощаджень домогосподарств;
- проаналізувати суб'єктивні чинники, котрі впливають на рівень заощаджень домогосподарств;
- обґрунтувати напрями впливу на об'єктивні та суб'єктивні чинники та запропонувати можливі шляхи їх інтенсифікації.

Насамперед варто наголосити на тому, що у рамках моделей класичної політичної економії, потреба заощаджувати гроші випливала із системи суб'єктивних (мотиви) та об'єктивних факторів, керуючись якими раціональні індивіди (*homo economicus*) приймають рішення про акумулювання частини поточного доходу.

Достатньо вичерпний перелік *суб'єктивних факторів*, корі змушують індивідів заощаджувати дав англійський економіст Дж. М. Кейнс [6, с. 170-171]. Згодом їх було доповнено мотивом нагромадження коштів для придбання товарів тривалого користування [7, с. 182]. Таким чином, основними мотивами є:

- створення резерву на випадок непередбачуваних обставин - застережний мотив;
- забезпечення майбутнього (наприклад, подбати про старість чи освіту дітей), оскільки співвідношення між доходами людини (сім'ї) та її потребами змінюється упродовж життя - мотив життєвого циклу;
- забезпечення доходу у формі відсотка і скористатися зростанням цінності майна, оскільки більшому реальному споживанню в майбутньому надають перевагу порівняно з меншим поточним споживанням - мотив міжчасового заміщення;
- отримання можливості поступово збільшувати свої видатки в майбутньому, що відповідає підсвідомому бажанню людини бачити в майбутньому поступове підвищення, а не погіршення свого життєвого рівня - мотив поліпшення;
- насолода почуттям незалежності та свободи дій - мотив незалежності;

– забезпечення можливості маневру для здійснення ризикових чи комерційних операцій - мотив підприємництва:

– передача нащадкам спадку - мотив спадку;

– задоволення почуття жадібності, тобто нічим необґрунтований, але стійкий супротив самому фактові витрачання грошей - мотив жадібності

– нагромадження коштів для придбання товарів тривалого користування.

Цікавими на нашу думку є спроби групування вище перелічених мотивів. Приміром, Карковська В.Я. класифікує їх за чотирма ознаками [8, с. 38]

– ознака соціальної захищеності характеризується тим, що заощадження дають можливість забезпечити майбутнє, оскільки існує невизначеність щодо майбутніх доходів. До цієї групи вона включила застережний мотив та мотив спадку;

– економічна ознака, являє собою, участь в економічних процесах для отримання майбутніх доходів. Суди належать мотиви міжчасового заміщення, мотив підприємництва та мотив придбання товарів тривалого використання;

– мотиви, що належать до демографічної групи включають: мотив життєвого циклу та мотив вимушених заощаджень. Вони характеризуються віком громадян, рівнем їх доходу, залежністю від економічного розвитку регіону в якому проживають.

– психологічна ознака об'єднує мотив жадібності незалежності та поліпшення, які характеризуються підсвідомим бажанням підвищення свого життєвого рівня, задоволенням незалежністю.

У той же час Рамський А.Ю. виділив три групи мотивів [9]:

– мотиви, пов'язані зі споживанням населення (забезпечення економічної та соціальної безпеки людини); придбання дорогих товарів тривалого користування і нерухомості; задоволення потреб у відпочинку та розвагах; дотримання загальнолюдських і національних традицій; утримання членів сім'ї; забезпечення старості);

– мотиви, пов'язані з одержанням доходу (одержання інвестиційного доходу; накопичення первісного капіталу для створення бізнесу);

– мотиви, які стимулюють вимушені заощадження (пов'язані з формуванням заощаджень через звичку (схильність до нагромадження як самоціль); невідповідність обсягу і структури пропозиції благ попиту на них; відставання потреб людини від її платоспроможності; труднощі легалізації тіньових доходів тощо).

Варто відзначити, що розкриваючи сутність мотивів, автори дещо відійшли від їх суб'єктивної природи. На нашу думку „залежність від економічного розвитку регіону в якому проживають громадяни„ чи „труднощі легалізації тіньових доходів” є об'єктивними факторами заощаджень.

Погоджуючись із Рамським А.Ю щодо виділення перших двох груп, вважаємо за доцільне третю групу мотивів назвати психологічними. Мотиви, пов'язані із споживанням чи одержанням доходу є раціональними, а відтак вони можуть виступати об'єктом впливу з боку прямих та непрямих методів державного регулювання. Натомість, психологічні мотиви, зокрема, такі як мотив жадібності або заощадження за звичкою часто не є раціональними і не можуть бути вивчені в рамках класичної політичної економії. Навпаки, в межах інституційної теорії вивчались звички людей, природа яких є значною мірою ірраціональною і вимагає розробки особливих непрямих методів регулювання.

Існують також різні підходи і у виділенні та групуванні об'єктивних факторів, що впливають на рівень заощаджень населення. Так, Ватченко О.Б., Альхімович О.С. [10, с. 8] до чинників що впливають на процес формування заощаджень відносять: державну політику, економічну ситуацію, соціальну ситуацію та мережу кредитно фінансових інститутів. Ільченко Т.М. [11, с. 220] розрізняє: економічні, політичні, демографічні, психологічні, зовнішні та територіальні чинники. У той же час Шаманська О.С. [12, с. 75] виділяє: фактори, що визначаються державною політикою, економічною та демографічною ситуацією. В окрему групу факторів вона, окрім соціальної стабільності, відносить також рівень освіченості та фінансової культури громадян, а також рівень довіри населення до інститутів фінансового сектору.

Ми ж вважаємо, що фактори достатньо розділити на три групи:

– економічні (рівень та структура доходів і видатків населення, динаміка основних економічних показників, монетарна та фіскальна політика, законодавче регулювання, стан розвитку фінансового ринку);

– соціально-демографічні (тривалість життя, рівень народжуваності, міграція робочої сили, зайнятість, місце проживання, рівень освіти, склад сім'ї);

– інституційні (економічна ментальність, наявність неформальних інститутів, інституційні деформи).

Відзначимо, що економічна ментальність включає традиції і звичаї, національні психологічні особливості у сфері заощаджень, а також рівень довіри населення до держави і фінансових установ, виділені Ільченко Т.М. та Шаманською О.С. Більше того даний термін є значно ширшим і включає також стереотипи споживання, ціннісно-мотиваційне ставлення до праці і багатства, норми і зразки соціальної взаємодії, організаційні форми господарської життєдіяльності, схильність до сприйняття чужого (іноземного) досвіду. Національна економічна ментальність відображає специфіку національних (регіональних) моделей економіки і одночасно сама виступає одним з найважливіших чинників формування цих моделей. Вона показує спільні риси господарської поведінки представників одного етносу, нації або цивілізації. В економічній ментальності представлена та частина культури, яка дає людині можливість орієнтуватися в діяльності, пов'язаній з виробництвом споживчих цінностей [13, с. 349].

Подібне групування дозволяє нам аналізувати чинники з позиції можливостей активізації заощаджень та їх трансформації у інвестиції через фінансовий сектор. Так, фактори першої групи визначаються формальними інститутами і можуть змінюватись під впливом органів державної влади. І, навпаки, фактори другої групи є достатньо інертними, а відтак і не можуть бути використані в якості каталізатора для збільшення обсягів заощаджень. Одночасно вплив факторів обох груп проаналізовано достатньо детально в рамках класичної економічної теорії. Натомість, вплив інституційних чинників потребує більш ґрунтовного вивчення, адже саме з їх допомогою можна впливати не лише на обсяги заощаджень, а й на механізми їх трансформації у інвестиційні ресурси.

Як бачимо, інституційна теорія відкриває новий погляд на фактори, котрі впливають рівень заощаджень. Тому саме інституційні підходи, на нашу думку, необхідно використовувати для удосконалення механізмів трансформації заощаджень домогосподарств у інвестиційні ресурси через інструменти фінансового ринку.

Бібліографія

1. Смит Адам. **Исследование о природе и причинах богатства народов** / Адам Смит. - М. : Изд-во социально-эконом. лит., 1962. - 684 с.
2. Самуэльсон П. **Экономика** / П. Самуэльсон. - М. : НПО "АЛГОН", ВНИИСИ "МАШИНОСТРОЕНИЕ". - 1994. - Т. 1. - 332 с.
3. Дорнбуш Р. **Макроекономіка** / Р. Дорнбуш, С. Фішер ; пер. з англ. В. Мусієнко та В. Овсієнко. - К. : Основи, 1996. - 814 с.
4. Ільченко Т.М. **“Заощадження” як категорія економічної науки: основні теоретичні підходи до визначення сутності та ролі в умовах ринкової економіки** / Т.М. Ільченко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки РОЗДІЛ І. Економічна теорія та історія економічної думки. 27, 2009. – С.4-8
5. Алексєєнко М. Д. **Сутність і роль заощаджень в умовах ринкової економіки** / М. Д. Алексєєнко // Економіка України. - 2000. - № 11. - С. 23-30, 24
6. Кейнс Дж.М. **Общая теория занятости, процента и денег** / Дж. М. Кейнс. – М. : Прогрес. 1978. – 494 с. 6, с. 170-171].
7. **Доходи і заощадження населення в перехідній економіці України** / за ред. С.Пагчинина та М. Савлука. – Л. : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 406 с
8. Карковська В.Я. **Заощадження як джерело інвестиційних ресурсів у національній економіці** / В.Я. Карковська // Економічний простір, №9,2008. – С. 32-39
9. Рамський А.Ю. **Інвестиційний потенціал заощаджень фізичних осіб та механізми його реалізації** / А.Ю. Рамський // Актуальні проблеми економіки. - 2007. - № 5(71). - С. 172-178
10. Ватченко О.Б. **Заощадження населення в умовах ринкової трансформації економіки України** / О.Б. Ватченко, О.С. Альхімович // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії: Економічні науки 2008 №2 (18). – С.5-14.
11. Ільченко Т.М. **Основні чинники формування заощаджень населенням** / Т.М. Ільченко. // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – 2009 №3. – С. 215-225.

12. Шаманська О.С. **Сутність і особливості заощаджень населення в умовах ринкової трансформації економіки** / О.С. Шаманська // Науковий вісник : Фінанси, банки, інвестиції - 2012 - №3. С. 72-77.

13. Латов Ю.В. **Экономическая ментальность как неформальный институт российской экономики** / Ю.В. Латов, Н.В. Латова // Постсоветский институционализм. [под ред. Р.М. Нуреєва, В.В. Дементьева]. – Донецк : «Каштан», 2005. - 480 с.

Рецензент: д.е.н., професор Павлов В.І.

УДК 338.1:504

Т. В. КУЗНЕЦОВА

ІМПЕРАТИВИ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

В статті розглянуто сутнісно змістовна характеристика категорії економіко-екологічної безпека регіону. Розглянуто низку наукових підходів вітчизняних і зарубіжних вчених щодо розуміння сутності економічної, екологічної та соціальної безпеки регіону в контексті сталого розвитку.

In article sutnistno meaningful description of categories of economic and ecological security of the region. We consider a number of scientific approaches domestic and foreign scholars on understanding of the economic, environmental, and social security in the region in the context of sustainable development.

Ключові слова: сталий розвиток, регіон, економіко-екологічна безпека.

Забруднення навколишнього природного середовища збільшує масштаби економічних втрат, уповільнює темпи розширеного відтворення та впливає на економічну безпеку країни. З огляду на це, першочерговим завданням реалізації економіко-екологічної безпеки є послідовний перехід до використання міжнародних екологічних стандартів

© Кузнєцова Т.В. - к.е.н., професор Національного університету водного господарства та природокористування